

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИРИ И ФИНАНСИЈСКА ПОДРШКА ПРЕДУЗЕЋИМА КОЈА ПОСЛУЈУ СА НЕДРВНИМ ШУМСКИМ ПРОИЗВОДИМА У ЕУ И ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

ДРАГАН НОНИЋ¹
НЕНАД РАНКОВИЋ¹
ЈЕЛЕНА НЕДЕЉКОВИЋ¹

Извод: У сектору шумарства институционални оквир подразумева све административне и организационе поставке шумарске политике, као и саму примену и спровођење те политике. Институционални оквир, такође, одређује и надлежности јавних и приватних органа на различитим нивоима. Циљ овог рада је утврђивање институционалних оквира и финансијске подршке у секторима који су од значаја за пословање малих и средњих предузећа са недрвним шумским производима (животна средина и заштита природе, шумарство, мала и средња предузећа и предузетништво), као и утврђивање ставова представника лидерских предузећа у Србији о сарадњи са овим институцијама и неопходним мерама подршке. У раду су примењене метода анализе и синтезе, компаративна и статистичка метода. Прикупљање примарних података, коришћењем анкете „од врата до врата”, извршено је у две фазе, у периоду 2011-2013. године. У резултатима истраживања, приказане су и анализиране релевантне институције, организације и фондови, на нивоу Европске Уније и одабраних држава југоисточне Европе (Словенија, Хрватска, Црна Гора и Србија), као и њихове надлежности везане за финансијску подршку предузећима која послују са недрвним шумским производима. Затим су размотрени ставови представника лидерских предузећа у Србији, у односу на сарадњу са овим институцијама и примену мера подршке, на основу чега су дате и препоруке за њихово унапређење.

Кључне речи: институционални оквир, финансијска подршка, мала и средња предузећа, недрвни шумски производи, Европска унија

INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND FINANCIAL SUPPORT TO NON-WOOD FOREST PRODUCTS-BASED ENTERPRISES IN EU AND SOUTHEAST EUROPE

Abstract: Institutional framework comprises forest policy organisation and administration postulates and its implementation. The objectives of the study were to formulate the institutional frameworks and financial support measures in the sectors significant for small and medium-sized enterprises dealing with non-wood forest products (environment and nature conservation, forestry, small and medium-size enterprises), and to define the attitudes of the representatives of leading enterprises in Serbia on the cooperation with such institutions and the necessary support measures. The study methods were analysis and synthesis, comparative and statistical methods. The collection of primary data, using "door-to-door" surveys, was performed in two phases during the period 2011-2013. The study results include the presentation and analysis of the institutions, organisations, and funds relevant for the enterprises at the level of EU and the selected SEE countries (Slovenia, Croatia, Montenegro, Serbia), and their competencies related to financial support measures. Further to the above questions, the attitudes of the representatives of leading enterprises in Serbia were analysed, based on which the promotion of cooperation and support to these enterprises were proposed.

Key words: institutional framework, financial support, small and medium enterprises, non-wood forest products, European Union

1 др Драган Нонић, ванр. проф.; др Ненад Ранковић, ред. проф.; Јелена Недељковић, дипл. инж., истраживач-сарадник, Универзитет у Београду - Шумарски факултет, Београд

1. УВОД

Институције су „...систем успостављених и распрострањених друштвених правила, која дефинишу структуру друштвених интеракција” (Hodgson, G. M., 2006). Могу бити формалне и неформалне (Leftwich, A., 2006; Davis, K., 2010; Steer, L., Sen, K., 2010; Li, Y., Zahra, S., 2012). У формалне спадају, нпр. закони и прописи (Steer, L., Sen, K., 2010) и оне су „...одобрене од стране државе” (Davis, K., 2010).

Утицај институција, као „правила игре” (North, D., 1994), на „...конкурентску способност привреде, економски раст и одржив економски развој...”, остварује се путем доношења „...одлука о инвестицијама, организацији производње роба и услуга, расподела, односу између слободе и регулисања тржишта, систему мотивације, нивоа улагања у науку и образовање (знање) итд.” (Гргуревић, Н., 2013).

Институционални оквир у сектору шумарства, подразумева „...организационе и административне поставке шумарске политике и њену примену у земљи...” и одређује „...одговорности и надлежности различитих органа, јавних и приватних, на различитим нивоима” (2011/с). Кроз институционалне оквире се „...врши спровођење националне, регионалне и локалне политике...”, којима се утиче на развој целокупног сектора шумарства (2011/с). Међутим, када се говори о институционалном оквиру, у обзир треба узети „...широк спектар организација, подстицаја, мандатног система и прописа...” који „...утичу на резултате сектора” (2005).

Организације, као „...посебна врста институција, са додатним карактеристикама...”, укључују „...структуре или мреже, које не могу да функционишу без правила, комуникације, чланства и суверенитета” (Hodgson, G. M., 2006). Према North, D., 1994, уколико су „...институције правила игре, онда су организације играчи”.

У великој мери, реформа организација је „...вођена ширим реформама у институционалним оквирима” (2005). Организације треба да „...искористе могућности које постоје унутар датог институционалног оквира...”, како би се „...повећало богатство, створио или увећао приход и постигли други циљеви” (Li, Y., Zahra, S., 2012).

У складу са променама у самом сектору, међународне и националне организације, све више пажње посвећују **недрвним шумским производима** (НДШП). Организација Уједињених Нација за храну и пољопривреду (FAO), односно Дивизија за производе од шума², при Одељењу за шумарство, основала је 1991. године програм „Промоција и развој недрвних шумских производа” (енг. The promotion & development of non-wood forest products), и поставила га за једну од приоритетних области деловања. У том смислу, већина европских земаља, као један од циљева одрживог развоја сектора шумарства, поставља „...диверзитет производа и услуга које шуме пружају и уравнотеженост различитих захтева, који се стављају пред шумске екосистеме” (2011/с). Такође, већина земаља је заузела став да треба „...ојачати напоре у правцу боље промоције и пласмана НДШП” (2011/с). У

2 Тренутни назив ове дивизије је Дивизија шумских производа и индустрије (енг. Forest Products and Industries Division).

земљама Југоисточне Европе (ЈИЕ), политика обезбеђивања НДШП и услуга истиче „...неопходност уравнотежености и одрживости” (2011/с).

Уз овакво препознавање важности пружања различитих производа и услуга и кључне улоге растућег броја заинтересованих страна, у већини држава у Европи се инсистира на међусекторском приступу, приликом формулисања циљева шумарске политике (2011/с) и дефинисања делокруга рада надлежних организација. Познавање надлежности организација у сектору шумарства, али и у другим секторима, који су релевантни за проблематику НДШП, од изузетне је важности и за **мала и средња предузећа** (МСП), која своје пословање базирају на НДШП.

Истраживања спроведена у различитим земљама указују на то да је предузетницима потребна већа подршка, у циљу развоја иновативних активности, проширења и унапређења производних капацитета, добијања неопходних техничких знања и ефикаснијег пласмана НДШП (Weiss, G., Rametsteiner, E., 2005; Pettenella, D. *et al.*, 2006; Uddin, M. S. *et al.*, 2008). Такође, претходна истраживања о МСП у шумарству у Србији (Ранковић, Н. *et al.*, 2012), показују да већина ових предузећа не користи мере подршке³. Из тог разлога, било је важно истражити које су мере подршке, пре свега финансијске, доступне сектору МСП која послују са НДШП (МСП за НДШП) и које организације су надлежне за њихову примену.

Циљ овог рада је утврђивање институционалних оквира и финансијске подршке у секторима који су од значаја за пословање МСП за НДШП (животна средина и заштита природе, шумарство, МСП и предузетништво)⁴, у ЕУ и одабраним државама ЈИЕ. Такође, циљ је и утврђивање ставова представника лидерских предузећа, која послују са НДШП у Србији о сарадњи са овим институцијама и неопходним мерама подршке. **Сврха** истраживања је утврђивање могућности за унапређење институционалних оквира (изградњу институција и одређивање делокруга послова) и предлог мера подршке МСП за НДШП у Србији.

Предмет истраживања су:

- надлежности институција и организација у поменутих секторима;
- финансијске мере подршке;
- ставови представника лидерских предузећа о овој проблематици.

На бази анализе надлежности организација у односу на финансијске мере подршке и ставова представника МСП за НДШП у Србији, као и упоредне анализе надлежности на нивоу Европске Уније (ЕУ) и одабраних држава

3 Представници предузећа, која су користила ове мере подршке истакли су да су, већином, добијали кредите Фонда за развој (Ранковић, Н. *et al.*, 2012).

4 НДШП као саставни део шумских екосистема, треба да задовоље различите захтеве, који се односе на коришћење (економски и друштвени) и очување биодиверзитета (еколошки), због чега долази до преклапања надлежности сектора шумарства са сектором животне средине и заштите природе. Са друге стране, пословање са НДШП у Србији се, већином, одвија у МСП, па се ова предузећа могу означити као носиоци привредне делатности везане за сакупљање, откуп, прераду и пласман НДШП.

ЈИЕ⁵ (Словенија, Хрватска, Црна Гора, Србија), омогућено је давање препорука за унапређење стања у овој области.

2. МЕТОД РАДА

У раду су примењене основне научне **методе** анализе и синтезе. Од општенаучних метода, коришћене су компаративна и статистичка метода.

У циљу међусобног поређења институција, њихових надлежности и финансијских мера подршке, коришћена је компаративна метода (Милосављевић, С., Радосављевић, И., 2008).

Такође, у овом истраживању је коришћена и статистичка метода, која се односи на истраживање масовних појава. Прва фаза обраде је подразумевала кодирање упитника и израду базе података. Након тога, извршена је њихова статистичка обрада у програму SPSS ver. 20 (2011/a). Анализа фреквенција је примењена у циљу утврђивања учесталости вредности прекидних променљивих (фреквенција) и њиховог учешћа (Солдић-Алексић, Ј., Chroneos Krasavac, В., 2009).

Као истраживачке **технике**, коришћене су техника „benchmarking”-а и анкета „од врата до врата”.

У оквиру компаративне методе примењена је техника екстерног (Babović, J. *et al.*, 2012) и секторског (Ранковић, Н. *et al.*, 2011) „benchmarking”-а, као и „benchmarking” јавних институција (Ранковић, Н. *et al.*, 2011). Ова техника је имала за циљ да се идентификују позитивна пракса (енг. „best practice”) и искуство земаља ЕУ и ЈИЕ, као и да се укаже на могућности побољшања која се могу применити у нашим условима.

Прикупљање података, коришћењем анкете „од врата до врата”, спроведено је у две фазе. У првој фази, која је спроведена током 2011. године, прикупљени су подаци о 91 МСП за НДШП на нивоу централне Србије⁶. Упитник се, у првој фази прикупљања података, састојао из 65 питања. Након тога је, у другој фази, одабрано 19 лидерских предузећа, на основу три врсте критеријума (Нонић, Д. *et al.*, 2012):

1. критеријуми прописани Законом о рачуноводству и ревизији (број запослених, годишњи приход, вредност пословне имовине)⁷;
2. карактеристике предузећа (обједињавање све три фазе ланца снабдевања, количина откупљених производа и др.);
3. општи утисак истраживача (метод опсервације) о истакнутим пословним активностима ових предузећа.

5 Ове државе су одабране на основу сличности природних и привредних карактеристика са Србијом, али и због поређења различитог нивоа сарадње са ЕУ. Наиме, Словенија је чланица ЕУ од 2004. године, Хрватска од 2013. године, а Црна Гора је започела преговоре о приступању током 2012. године. Србија има статус кандидата од 2012. године и у фази је припрема за почетак преговора о приступању.

6 Појам „централна” Србија се односи на територију Републике Србије без АП Војводине и АП Косова и Метохије, на којој ЈП „Србијашуме”, у оквиру 17 шумских подручја, газдује државним шумама и обавља стручно-техничке послове у приватним шумама.

7 У време спровођења истраживања, на снази је био Закон о рачуноводству и ревизији из 2006. године (2006). У међувремену је усвојен нови Закон о рачуноводству (2013/a), којим су дефинисани критеријуми делимично измењени.

Са представницима одабраних предузећа су током 2012. и 2013. године, извршене додатне анкете. Упитник који је коришћен у другој фази прикупљања података састојао се из 40 питања.

У раду су анализирани одговори на:

- шест питања из упитника коришћеног у првој фази истраживања, која се односе на ставове представника предузећа⁸ о сарадњи са министарствима надлежним за животну средину и шумарство и о мерама подршке;
- пет питања из упитника коришћеног у другој фази, која се односе на ставове представника лидерских предузећа о сарадњи са институцијама и организацијама надлежним за НДШП (министарства, агенције, коморе и др.) и могућности примене мера подршке за развој сектора МСП за НДШП.

Наведене групе питања издвојене су на основу проблема, циља и сврхе истраживања, којима је дефинисана потреба за утврђивањем и анализом ставова представника лидерских предузећа, у односу на сарадњу са поменутиим институцијама и организацијама и у односу на обезбеђивање мера подршке.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У резултатима истраживања су, најпре, дати приказ и анализа институционалних оквира (институција, организација и фондова) релевантних за пословање МСП за НДШП, на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ, као и њихових надлежности везаних за финансијске мере подршке. Затим су, у вези са тим питањима, размотрени и одговарајући ставови представника лидерских предузећа у Србији, на основу чега су дате препоруке за унапређење њихове сарадње и подршке сектору МСП за НДШП.

3.1. Институционални оквири МСП за НДШП (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Приказ и анализа институционалних оквира значајних за МСП за НДШП, на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ, обухватили су секторе: животне средине и заштите природе, шумарства, МСП и предузетништва. У оквиру сваког од ових сектора, размотрене су надлежне јавне институције и организације (јавна управа, јавна служба и јавна предузећа), као и фондови за подршку.

Институције, организације и фондови у оквиру сектора животне средине и заштите природе, на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ (Словенија, Хрватска, Црна Гора и Србија), представљени су у табели 1.

⁸ Анализирани су одговори само оних представника предузећа која су, на основу наведених критеријума, издвојена као лидерска.

Табела 1. Институционални оквири сектора животне средине и заштите природе (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Table 1. Institutional framework for environment and nature conservation sector (EU and selected countries of SEE)

Јавна управа Public administration	Јавне службе Public services	Јавна предузећа Public enterprises	Фондови ⁹ Funds
Европска Унија			
Генерални директорат за животну средину	Европска агенција за животну средину	/	LIFE+ Политика и управљање животном средином LIFE+ Природа и биодиверзитет
Словенија			
Министарство пољопривреде и животне средине - Директорат за животну средину - Сектор за животну средину и климатске промене - Сектор за заштиту природе	Агенција за заштиту животне средине Завод за заштиту природе	/	Јавни фонд Словеније за животну средину (Eko Sklad)
Хрватска			
Министарство заштите животне средине и природе - Управа за заштиту животне средине и одрживи развој - Управа за заштиту природе	Агенција за заштиту животне средине Државни завод за заштиту природе	/	Фонд за заштиту животне средине и енергетску ефикасност
Црна Гора			
Министарство одрживог развоја и туризма - Директорат за животну средину и климатске промене - Дирекција за заштиту природе	Агенција за заштиту животне средине	ЈП „Национални паркови Црне Горе”	/
Агенција за заштиту животне средине ¹⁰			
Србија			
Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине - Сектор за заштиту животне средине - Одељење за заштиту природе	Агенција за заштиту животне средине	ЈП национални паркови (5) ЈП „Борјак”	/
Министарство природних ресурса, рударства и просторног планирања - Сектор за природне ресурсе	Завод за заштиту природе		

9 На нивоу ЕУ, фондови у сектору животне средине и заштите природе представљају, у ствари, програме финансирања, а не независне организације, као што је то случај у Словенији и Хрватској.

10 Према Закону о државној управи Црне Горе, „...органи управе су управе, секретаријати, заводи, дирекције и агенције” (2003/а). При томе, „...агенције су органи који врше стручне и са њима повезане управне послове, који се врше уз примену тржишних принципа, односно пружања услуга и обезбеђују унапређење и развој” (2003/а).

Сектор животне средине се, на нивоу ЕУ, у Словенији, Хрватској и Србији, налази у посебним органима **јавне управе** (табела 1). Међутим, у Црној Гори је овај сектор у надлежности министарства за одрживи развој и туризам. Сектор заштите природе је на нивоу ЕУ и у свим одабраним државама, у надлежности министарства надлежног за животну средину. Ипак, у Србији је ова надлежност само делимична, с обзиром на то да управне послове заштите природе врши и министарство надлежно за природне ресурсе.

У сектору заштите животне средине су, на нивоу ЕУ и у одабраним државама, присутне **јавне службе** (агенције и заводи). На нивоу ЕУ и у Црној Гори, за сектор заштите природе надлежна је јавна служба заштите животне средине. Са друге стране, у Словенији, Хрватској и Србији постоје заводи за заштиту природе.

Као што се може уочити, не постоје **јавна предузећа** надлежна за сектор животне средине на нивоу ЕУ, док су у сектору заштите природе присутна јавна предузећа присутна у Црној Гори и Србији¹¹. **Фондови** за подршку сектору животне средине и заштите природе, присутни су на нивоу ЕУ и њених чланица (Словенија и Хрватска).

Институционални оквири сектора шумарства, на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ, приказани су у табели 2.

За поједине активности у оквиру шумарства су, осим Генералног директората (ГД) за пољопривреду и развој (табела 2), на нивоу ЕУ, надлежни и ГД за животну средину (табела 1) и ГД за предузетништво и индустрију (табела 3). За разлику од ЕУ нивоа, орган **јавне управе** надлежан за послове шумарства се, у свим посматраним државама, налази у оквиру министарства одговорног за пољопривреду (које, поред тога, обухвата и сектор животне средине у Словенији, рурални развој у Хрватској или водопривреду у Србији).

Јавна служба, као јединствена организација, у сектору шумарства постоји само у Словенији и Црној Гори. У осталим државама ове послове обавља неколико организација.

---

11 У Словенији постоји Јавни завод Триглавски национални парк, који, поред осталог, обавља и послове јавне службе за управљање националним парком Триглав (2011/б). У складу са Одлуком о оснивању Јавног завода Триглавски национални парк, средства за рад се обезбеђују из буџета државе, од продаје улазница, од доплати и донација, управљањем непокретностима, продајом добара и услуга, из међународних програма, из локалних, националних и међународних фондова, установа и других организација (суфинансирање програма и пројеката) и др. (2011/б). У Хрватској, постоји осам јавних установа националних паркова и 11 јавних установа паркова природе. Према Законом о заштити природе, јавне установе обављају „...делатност заштите, одржавања и промоције заштићеног подручја у циљу заштите и очувања изворности природе, осигуравања неометаног одвијања природних процеса и одрживог коришћења природних добара, надзиру спровођење услова и мера заштите природе на подручју којим управљају и учествују у прикупљању података у сврху праћења стања очуваности природе (мониторинг)” (2013/б). Ове послове јавне установе обављају као јавна служба. Међутим, поред наведеног, јавне установе могу обављати и друге делатности. Законом је прописано да се средства за рад јавних установа обезбеђују из „...државног прорачуна и прорачуна јединица локалне и подручне (регионалне) самоуправе, прихода од коришћења заштићених делова природе, прихода од накнада, других извора” (2013/б).

Табела 2. Институционални оквири сектора шумарства (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)
Table 2. Institutional framework for forestry sector (EU and selected countries of SEE)

Јавна управа Public administration	Јавне службе Public services	Јавна предузећа Public enterprises	Фондови ¹² Funds
Европска Унија			
Генерални директорат за пољопривреду и рурални развој Генерални директорат за животну средину Генерални директорат за предузетништво и индустрију	/	/	Европски пољопривредни фонд за рурални развој
Словенија			
Министарство пољопривреде и животне средине - Директорат за шумарство, лов и рибарство - Сектор за шумарство	Завод за гоздове	/	Коришћење средстава Европског пољопривредног фонда за рурални развој (Агенција за пољопривредна тржишта и рурални развој Републике Словеније)
Хрватска			
Министарство пољопривреде - Управа шумарства, ловства и дрвне индустрије	/	Трговачко друштво „Хрватске шуме“ д.о.о.	/ ¹³
Црна Гора			
Министарство пољопривреде и руралног развоја - Сектор за шумарство	Управа за шуме	/	/
Управа за шуме ¹⁴			
Србија			
Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде - Управа за шуме	/	ЈП „Србијашуме“, ЈП „Војводина-шуме“	Буџетски фонд за шуме

У сектору шумарства, **јавна предузећа** постоје само у Хрватској и Србији, а **фондови** су присутни на нивоу ЕУ и у Словенији и Србији.

Институционални оквири сектора МСП и предузетништва, на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ приказани су у табели 3.

- 12 На нивоу ЕУ, у Словенији, Хрватској и у Србији, фондови у сектору шумарства представљају, у ствари, програме финансирања, а не независне организације.
- 13 Иако Хрватска, као пуноправна чланица ЕУ, има право на коришћење средстава Европског пољопривредног фонда за рурални развој, ова средства се, још увек, не користе у потпуности у сектору шумарства.
- 14 Према Закону о државној управи Црне Горе „...органи управе су управе, секретаријати, заводи, дирекције и агенције“ (2003/а). При томе, „...управе су органи који непосредно извршавају законе и друге прописе и одлучују о правима и обавезама физичких и правних лица и других субјеката“ (2003/а).

Табела 3. Институционални оквири сектора МСП и предузетништва (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Table 3. Institutional framework for SME and entrepreneurship sector (EU and selected countries of SEE)¹⁵¹⁶

Јавна управа Public administration	Јавне службе Public services	Јавна предузећа Public enterprises	Фондови ¹⁵ Funds
Европска Унија			
Генерални директорат за предузетништво и индустрију	/	/	Eurostars Оквирни програм за конкурентност и иновације (CIP) Програм за конкурентност МСП (COSME) FP7, Horizon 2020
Словенија			
Министарство за економски развој и технологију - Директорат за предузетништво, конкурентност и технологију - Сектор за предузетништво	Јавна агенција Републике Словеније за промоцију предузетништва, иновације, развој, инвестиције и туризам (SPIRIT) - Сектор за промоцију предузетништва, иновације и технолошки развој	/	Предузетнички фонд Словеније
			Фонд за регионални развој Словеније
Хрватска			
Министарство предузетништва и занатства - Управа за мало и средње предузетништво и занатство	Хрватска агенција за малу привреду и инвестиције - Сектор за развој малог и средњег предузетништва	/	/
Црна Гора			
Министарство економије - Сектор за индустрију и предузетништво - Одсек за развој малих и средњих предузећа и предузетништво	Дирекција за развој малих и средњих предузећа	/	Иновационо-развојни фонд Црне Горе
Србија			
Министарство привреде - Сектор за развој предузетништва и конкурентност	Национална агенција за регионални развој - Дирекција за развој привредних друштава и предузетништва	/	Фонд за развој
	Агенција за страна улагања и промоцију извоза (SIEPA)		Фонд за иновациону делатност
	Агенција за осигурање и финансирање извоза (АОФИ)		

15 На нивоу ЕУ, фондови у сектору МСП и предузетништва представљају, у ствари, програме финансирања, а не независне организације, као што је то случај у Словенији, Црној Гори и Србији.

16 Према Закону о државној управи Црне Горе „...органи управе су управе, секретаријати, заводи, дирекције и агенције” (2003/а). При томе, „...дирекције су органи који врше претежно стручне и са њима повезане управне послове који се односе на област привреде” (2003/а).

Уочава се да је, на нивоу ЕУ, сектор МСП и предузетништва у надлежности ГД за предузетништво и индустрију. У анализираним државама постоје различита решења надлежности органа **јавне управе** за овај сектор (табела 3), али се он, углавном, налази у оквиру министарства задуженог за економију, тачније министарства задуженог за: економски развој (Словенија), предузетништво и занатство (Хрватска), економију (Црна Гора) или привреду (Србија).

У сектору МСП, у свим одабраним државама, али не и на нивоу ЕУ, постоји **јавна служба** (агенција или дирекција), док су развојни **фондови** присутни, како на нивоу ЕУ, тако и у свим одабраним државама, осим у Хрватској¹⁷.

3.2. Финансијске мере подршке МСП за НДШП (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Надлежности институција, организација и фондова у сектору животне средине и заштите природе, које су везане за финансијске мере подршке МСП за НДШП, у ЕУ и одабраним државама ЈИЕ, приказане су у табели 4.

Табела 4. Финансијске мере подршке МСП за НДШП у сектору животне средине и заштите природе (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Table 4. Financial support measures for NWFPs-based enterprises in environment and nature conservation sector (EU and selected countries of SEE)

Институционални оквир Institutional framework	Финансијске мере подршке МСП за НДШП Financial support measures for NWFPs-based enterprises
Европска Унија	
Генерални директорат за животну средину	1. LIFE програми: а. LIFE+ Политика и управљање животном средином (финансирање пројеката који доприносе развоју иновативних приступа политици, технологијама и др., пружање подршке за боље управљање животном средином, кроз шире учешће заинтересованих страна и сл.) б. LIFE+ Природа и биодиверзитет (финансирање пројеката који помажу примену инструмената за праћење и процену природне и биолошке разноликости и фактора, притисака и одговора који на њих утичу, посебно у погледу постизања циља заустављања губитка биодиверзитета) 2. Оквирни програм за конкурентност и иновације
Словенија	
Еко Sklad	Кредити са повољним каматним стопама за улагање у животну средину
Хрватска	
Фонд за заштиту живе средине и енергетску ефикасност	Финансирање припреме, спровођења и развоја програма, пројеката и сличних активности у подручју очувања, одрживог коришћења, заштите и унапређивања животне средине. Облици финансирања су зајмови, субвенције, финансијска средства и донације Средства Фонда користе се за финансирање заштите животне средине уопште, а посебно за заштиту и очување биолошке разноврсности и подстицање одрживог коришћења природних добара

Средства из програма и фондова за животну средину и заштиту природе доступна су на нивоу ЕУ и њених чланица, Словеније и Хрватске. Ова

¹⁷ Хрватска агенција за малу привреду и инвестиције пружа значајну финансијску подршку МСП.

средства се могу користити за спровођење пројеката којима се подстиче очување, унапређење, одрживо коришћење и заштита животне средине. Као позитиван пример може се издвојити Хрватска, где постоје средства, у оквиру Фонда за заштиту животне средине и енергетску ефикасност, која су посебно намењена за „...заштиту и очување биолошке разноврсности” и „... подстицање одрживог коришћења природних добара” (2003/б). У Црној Гори и Србији¹⁸ не постоје институције у секторима животне средине и заштите природе које пружају финансијске мере подршке МСП за НДШП.

Надлежности институција, организација и фондова у сектору шумарства, које су везане за финансијске мере подршке МСП за НДШП у ЕУ и одабраним државама ЈИЕ, представљене су у табели 5.

Табела 5. Финансијске мере подршке МСП за НДШП у сектору шумарства (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Table 5. Financial support measures for NWFPs-based enterprises in forestry sector (EU and selected countries of SEE)

Институционални оквир Institutional framework	Финансијске мере подршке МСП за НДШП Financial support measures for NWFPs-based enterprises
Европска Унија	
Генерални директорат за пољопривреду и рурални развој Генерални директорат за животну средину Генерални директорат за предузетништво и индустрију	1. Европски фонд за гаранције у пољопривреди и Европски пољопривредни фонд за рурални развој (ERDF) Средства Фонда се усмеравају на финансирање активности у следећим областима: – унапређење конкурентности сектора пољопривреде и шумарства; • подршка оснивању и развоју група (удружења) произвођача; • подршка реструктурирању и развоју физичког потенцијала и промоција иновација кроз, између осталог, сарадњу у циљу развоја нових производа, процеса и технологија у пољопривреди и прехранбеном сектору и сектору шумарства. Подршка је намењена промовисању сарадње између примарних произвођача, прерађивачке индустрије и/или трећих лица; – унапређење животне средине и руралних предела; – квалитет живота у руралним подручјима и дивезификација руралне економије; • подршка оснивању и развоју микропредузећа у циљу унапређења предузетништва и развоја економске производње; – LEADER 2. LIFE програми 3. Оквирни програм за конкурентност и иновације (CIP) и др. програми намењени МСП

¹⁸ У Србији је, Законом о заштити животне средине (2004) и Законом о Фонду за заштиту животне средине (2009) основан Фонд за заштиту животне средине. Међутим, Фонд је, на основу Закона о престанку важења Закона о Фонду за заштиту животне средине (2012), престао са радом. Права и обавезе Фонда је преузела Република Србија, а запослене, средства, имовину, документацију и архиву Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине (2012).

Институционални оквир Institutional framework	Финансијске мере подршке МСП за НДШП Financial support measures for NWFPs-based enterprises
Словенија	
Агенција за пољопривредна тржишта и рурални развој Републике Словеније	<p>Агенција спроводи мере Програма руралног развоја, које подржавају одрживи рурални развој, фокусирајући се на три циља:</p> <ul style="list-style-type: none"> - побољшање конкурентности пољопривреде и шумарства; <ul style="list-style-type: none"> • подршка оснивању и развоју група (удружења) произвођача; - подршка управљању земљиштем и унапређењу животне средине; - побољшање квалитета живота и подстицање диверзификације економских активности; <ul style="list-style-type: none"> • подршка оснивању и развоју микропредузећа; - LEADER.
Србија	
Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде - Управа за шуме	<p>Средства из Буџетског фонда за шуме</p> <p>Обухваћени су следећи послови: нега и заштита шума, садња шумског дрвећа, изградња шумских путева, производња шумског семена и садног материјала, научна и студијска истраживања, израда планских докумената за шуме у приватној својини, едукација и пропаганда, израда плана развоја шумског подручја и осталих планова и пројеката у складу са Стратегијом развоја шумарства.</p>

Може се уочити да, у оквиру фондова и програма за финансирање руралног развоја, на нивоу ЕУ и у Словенији, постоје средства која се могу користити и у сектору шумарства. У Хрватској и Црној Гори не постоје овакве врсте фондова у сектору шумарства. У Србији, средства из Буџетског фонда за шуме користе се за финансирање пројеката и активности намењених унапређењу сектора шумарства.

У табели 6 представљене су надлежности институција, организација и фондова у сектору МСП и предузетништва, које су везане за финансијске мере подршке МСП за НДШП у ЕУ и одабраним државама ЈИЕ.

Као што се може запазити (табела 6), на нивоу ЕУ и у свим одабраним државама ЈИЕ, предузећа могу користити финансијске мере подршке из наменских фондова који су посебно креирани за МСП сектор. Ова средства су доступна у виду микрокредита, субвенција, бесповратних средстава или издавања гаранција банкама, приликом узимања комерцијалних кредита. Такође, постоје и средства која служе као извозни подстицаји.

Анализом институционалних оквира и њихових надлежности (табеле 4, 5 и 6), уочава се да је сектору МСП на располагању велики број финансијских мера подршке. Такође, уочава се да се неке од ових мера односе само на НДШП, а неке само на МСП. Дакле, овде представљене мере се, у најширем смислу, односе на МСП за НДШП. Иако се ниједна од предложених мера не односи, искључиво, на МСП за НДШП, могућ је приступ овим средствима, с обзиром на то да не постоје ограничења у односу на привредни сектор.

Табела 6. Финансијске мере подршке МСП за НДШП у сектору МСП и предузетништва (ЕУ и одабране државе ЈИЕ)

Table 6. Financial support measures for NWFPS-based enterprises in SME and entrepreneurship sector (EU and selected countries of SEE)

Институционални оквир Institutional framework	Финансијске мере подршке МСП заНДШП Financial support measures for NWFPS-based enterprises
Европска Унија	
<p>Генерални директорат за предузетништво и индустрију</p>	<p>Различити програми финансирања:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eurostars; Подршка МСП за учешће и руковођење истраживачких и развојних пројеката; 2. Оквирни програм за конкурентност и иновације (CIP); Програм намењен подстицању конкурентности (2007-2013.) и подразумева: <ul style="list-style-type: none"> - олакшавање приступа финансијама за покретање и раст МСП и улагање у иновативне активности; - стварање окружења погодног за сарадњу МСП, посебно у смислу прекограничне сарадње; - промоцију свих облика иновација у предузећима; 3. Програм за конкурентност МСП (COSME); Програм намењен подстицању конкурентности предузећа (2014-2020.) и подразумева подршку пословању, омогућавање бољег приступа финансијама, пружање услуга пословне подршке и промоцију предузетништва. Кључна активност програма је олакшати приступ МСП финансијским средствима; 4. FP7, Horizon 2020; <p>Програми намењени финансирању истраживања и иновација, при чему се подстиче сарадња научно-истраживачких организација и привреде (МСП).</p>
Словенија	
<p>Министарство за економски развој и технологију - Директорат за предузетништво, конкурентност и технологију - Сектор за предузетништво</p>	<p>Финансијске мере подршке (промоција брзорастућих и иновативних МСП, промоција инвестиционих улагања). Промоција иновација и технолошког развоја (повратна и неповратна средства).</p>
<p>Јавни Фонд за предузетништво Републике Словеније</p>	<p>Микрокредити; Микрокредитне линије до 25.000 ЕУР пројектоване су да олакшају приступ микро и малих предузећа финансијским средствима за финансирање раста и развоја. Предности микрокредита су поједностављени услови доделе државне помоћи, ниже каматне стопе, нижи услови осигурања, повољан рок отплате и сл. Гаранције за банкарске кредите Обезбеђење банкарских кредита уз гаранције Фонда помаже МСП приликом узимања комерцијалних кредита. Кредит обезбеђен гаранцијом пословања Фонда је повољнији, у смислу нижих каматних стопа, дужег периода отплате и могућности коришћења мораторијума на отплату кредита (привремена обустава плаћања). Субвенције; Субвенције се могу користити за набавку нове технолошке опреме, инвестиције намењене бржем развоју предузећа и повећање конкурентности на домаћем и иностраном тржишту.</p>
<p>Фонд за регионални развој Словеније</p>	<p>Подстицаји (повољне кредитне линије и гаранције) се одобравају за, између осталог, суфинансирање почетних предузетничких инвестиција.</p>

Хрватска	
Хрватска агенција за малу привреду и инвестиције	Финансирање пословања и развоја субјеката мале привреде кредитирањем под повољнијим условима и другим облицима финансијске подршке. Давање гаранција за кредите које субјектима мале привреде одобре банке и друге правне особе – кредитори.
Црна Гора	
Дирекција за развој малих и средњих предузећа	Финансијска подршка за развој МСП
Иновационо-развојни фонд Црне Горе	Кредитне линије (кредити посредством и уз гаранције пословних банака и директни кредити) Гаранције за уредан повраћај кредита Факторинг (откуп потраживања чији је циљ побољшање ликвидности привреде)
Србија	
Министарство привреде - Сектор за развој предузетништва и конкурентност	Кредитирање привреде и осигурање банкарских кредита; Кредитирање и осигурање извозних послова и инвестиција у иностранству; Предлагање мера за олакшавање приступа финансијским средствима за МСП.
Национална агенција за регионални развој - Дирекција за развој привредних друштва и предузетништва	Програм подршке развоју конкурентности МСП и предузетника; Програм подршке удружењима предузетника; Програм подршке МСП за јачање иновативности; Програм за развој иновативних кластера; Програм подршке реализацији кредитне линије за почетнике у бизнису.
Агенција за осигурање и финансирање извоза	Различити механизми осигурања и финансирања извоза; Краткорочно кредитирање извозних послова; Осигурање краткорочних потраживања у иностранству од комерцијалних и некомерцијалних ризика; Факторинг; Финансирање страног купца; Рефинансирање страног купца преко његове банке и др.
Агенција за страна улагања и промоцију извоза	Финансијске мере подршке извозним предузећима (додела бесповратних средстава у оквиру програма подстицања конкурентности и интернационализације српске привреде).
Фонд за развој	Одобравање кредита и издавање гаранција. Средства се могу користити за изградњу нових објеката, проширивање капацитета постојећих објеката (реконструкција и адаптација), набавку опреме. Такође, средства се користе за кредите, за трајна обртна средства, за пројекте у неразвијеним јединицама локалне самоуправе.
Фонд за иновациону делатност	Програм раног развоја је намењен приватним микро и малим предузећима, у раним фазама развоја, која поседују технолошку иновацију. Циљ програма је подстицање стварања иновативних компанија заснованих на знању. Програмом се обезбеђује финансирање тржишно оријентисаних иновативних технологија и услуга са високим потенцијалом комерцијализације. Програм суфинансирања иновација је намењен приватним микро и малим предузећима, која поседују технолошку иновацију или потенцијал за стварање нове интелектуалне својине са конкурентном позицијом на локалном/светском тржишту и јасном тржишном потражњом. Циљеви програма су подстицање комерцијализације истраживања и развоја и даљи развој иновативних компанија заснован на знању, подстицање успостављања сарадњи/партнерстава са међународним компанијама/организацијама, повећање броја технолошких компанија и њихова припрема за додатне инвестиционе могућности.

3.3. Ставови представника лидерских предузећа која послују са НДШП у Србији

У погледу ставова представника лидерских предузећа која послују са НДШП у Србији, размотрени су ставови о сарадњи са надлежним институцијама (министарствима), организацијама (агенцијама и коморама), као и Фондом за развој.

Мишљења представника лидерских предузећа о сарадњи са министарством надлежним за заштиту животне средине су подељена. Иако сва ова предузећа имају сарадњу са овим министарством, мање од $\frac{1}{2}$ њихових представника (42,1%) има позитиван став о овој сарадњи, односно 36,8% сматра да је ова сарадња „добра”, а 5,3% да је „веома добра” (графикон 1). Сарадња са овим министарством се своди на подношење захтева за издавање дозвола за комерцијално сакупљање и извоз НДШП и предају извештаја о сакупљеним и извезеним количинама.

Више од $\frac{1}{2}$ лидерских предузећа (57,9%) има сарадњу са министарством надлежним за шумарство, при чему већина (81,8%) позитивно оцењује ову сарадњу, односно сматрају да је она „добра” (63,6%) и „веома добра” (18,2%), као што је приказано на графикону 1. Уочава се да готово двоструко више представника лидерских предузећа има позитиван став о сарадњи са министарством надлежним за шумарство у односу на сарадњу са министарством надлежним за животну средину. Међутим, треба напоменути да се ова сарадња, углавном, односи на сектор пољопривреде, а не шумарства и да је везана за едукацију и учешће у пројектима.

Графикон 1. Оцена сарадње са надлежним министарствима према ставовима представника лидерских предузећа

Diagram 1. Assessment of cooperation with relevant ministries according to attitudes of representatives of leading enterprises

Поред сарадње са поменутим министарствима, представници пет лидерских предузећа (26,3%) навели су да сарађују и са министарством надлежним за привреду. Ова сарадња се, углавном, односи на обезбеђивање кредита и субвенција. Четири представника лидерских предузећа имају позитивно мишљење о овој сарадњи, док један представник истиче да је сарадња веома лоша, јер „...нису испоштовани договори и исплаћене субвенције за извоз, које су додељене”.

Већина представника лидерских предузећа (63,2%) навела је да сарађују са **Агенцијом** за страна улагања и промоцију извоза (SIEPA), а око $\frac{1}{3}$ (36,8%) сарађује и са Агенцијом за осигурање и финансирање извоза (АОФИ). По једно лидерско предузеће сарађује и са Агенцијом за лекове и медицинска средства и Националном Агенцијом за регионални развој (НАРР). Сви представници лидерских предузећа, који сарађују са овим агенцијама, имају позитивно мишљење о тој сарадњи, осим једног у Посавско-подунавском ШП. Сарадња са SIEPA одвија се путем доделе финансијских средстава, обезбеђивања подршке извозу и наступу на сајмовима у иностранству, као и надокнаде трошкова за формирање брэнда. Сарадња са АОФИ се односи на кредитирање, подршку извозу, али и едукацију. Лидерско предузеће, које сарађује са Агенцијом за лекове и медицинска средства, бави се производњом препарата на бази лековитог биља, те је ова сарадња неопходна, у циљу процене квалитета и безбедности. Сарадња са НАРР је везана за едукацију и различите програме подршке развоју и јачању конкурентности МСП.

У остале институције, са којима лидерска предузећа имају сарадњу, спада и агенција САД-а за међународни развој (USAID). Пет лидерских предузећа је остварило сарадњу са овом агенцијом, највише кроз доделу бесповратних финансијских средстава и стручно-саветодавну помоћ. Представници свих лидерских предузећа, која имају сарадњу са USAID, сматрају да је она „добра” и „веома добра”.

Више од $\frac{1}{2}$ (57,9%) лидерских предузећа остварује сарадњу са **Привредном комором** Србије и Регионалним привредним коморама (Лесковац, Ниш и Ваљево). По један представник лидерских предузећа сматра да је сарадња са коморама „лоша” и „ни добра, ни лоша”. Ипак, већина је сагласна у ставу да је сарадња са овим институцијама „добра” и „веома добра”. У оквиру ове сарадње се врши едукација, али и организују састанци са иностраним купцима.

Поред наведених институција, по једно лидерско предузеће сарађује са **Фондом за развој** Републике Србије (кредитирање) и Институтом за проучавање лековитог биља „Др Јосиф Панчић” (едукација).

У погледу **унапређења сарадње**, нешто више од $\frac{1}{3}$ (36,8%) представника лидерских предузећа заинтересовано је да се унапреди сарадња са надлежним министарствима. То се, пре свега, односи на финансијску подршку, али и измену административних процедура за добијање дозвола за комерцијално сакупљање и извоз НДШП. Око $\frac{1}{2}$ (47,4%) испитаника сматра да би требало унапредити сарадњу предузећа са Агенцијама, пре свега путем подршке извозу и обезбеђењем финансијских средстава за набавку опреме. Око $\frac{1}{3}$ (31,6%) представника лидерских предузећа је заинтересовано за

унапређење сарадње са привредним коморама.

Сви испитаници су сагласни у ставу да је потребна већа **подршка развоју МСП за НДШП**. Око $\frac{3}{4}$ (73,7%) је навело да су користили неке од мера подршке, које су намењене развоју МСП. Преглед институција и мера подршке које су користила лидерска предузећа дат је у табели 7.

Табела 7. Преглед институција и мера подршке, које су користила лидерска предузећа која послују са НДШП

Table 7. Overview of institutions and support measures, used by leading NWFPs-based enterprises

Назив институције/организације Institution/organisation	Мера подршке Support measure
Министарство надлежно за пољопривреду и шумарство	- финансијска подршка - едукација
Националне агенције (SIEPA, АОФИ, НАРР)	- финансијска подршка - едукација - увођење стандарда - истраживање тржишта - дизајн амбалаже и формирање брэнда
Фонд за развој Републике Србије	- финансијска подршка
Национална служба за запошљавање	- едукација
Иностране агенције (USAID и CHF/USAID)	- едукација - финансијска подршка - набавка опреме
Остале (влада Данске)	- финансијска подршка

Као што се уочава у табели 7, поред националних институција, мере подршке развоју МСП за НДШП су обезбеђене и путем донација из иностранства и преко иностраних агенција. Лидерска предузећа су користила како директне, тако и индиректне мере подршке развоју МСП за НДШП.

Када су у питању мере подршке потребне за развој МСП за НДШП, представници лидерских предузећа скоро подједнако значајним сматрају и финансијске (68,4%) и нефинансијске (63,2%) мере подршке. Само по један представник ових предузећа сматра да би развоју МСП за НДШП могле допринети мере које су везане за удруживање и промоцију НДШП.

Представници лидерских предузећа су предложили конкретне мере подршке¹⁹ развоју сектора МСП за НДШП, које се приказане у табели 8.

¹⁹ Групе мера подршке су дефинисане на основу предлога мера подршке развоју МСП у шумарству (Ранковић, Н. *et al.*, 2012).

Табела 8. Мере подршке предложене од стране представника лидерских предузећа која послују са НДШП

Table 8. Support measures proposed by representatives of leading NWFPs-based enterprises

Група мера подршке Group of support measure	Конкретна мера Specific measure
Подршка, промоција и стварање повољног предузетничког окружења	<ul style="list-style-type: none"> – подршка отварању нових радних места („смањити стопе доприноса за раднике, како би могао да се повећа број запослених”); – „смањење пореских обавеза”; – „смањење обима административних обавеза”; – поједностављење процедуре за добијање дозволе и регулисање легислативе; – контакт са купцима у иностранству; – промоција делатности везаних за НДШП
Финансијска подршка	<ul style="list-style-type: none"> – „повољни инвестициони кредити”; – „повољна набавка опреме”; – субвенције за извоз; – „подршка за приступ IPA фондовима”; – „прерасподела буџетских средстава и издавајање за примарну производњу”; – „улагање у шумарство и шуме”
Подршка удруживању и организовању МСП	<ul style="list-style-type: none"> – боља организација сектора; – удруживање

Уочава се да мере, које предлажу представници лидерских предузећа, могу бити груписане у три засебне групе:

1. подршка, промоција и стварање повољног предузетничког окружења;
2. финансијска подршка;
3. подршка удруживању и организовању.

Ипак, већина сматра да би требало обезбедити повољно пословно окружење, чиме би се олакшало и унапредило пословање МСП за НДШП, али и пружити одређену финансијску подршку.

3.4. Предлог унапређења сарадње и финансијских мера подршке

На основу упоредне анализе надлежности институција у секторима животне средине, заштите природе, шумарства и МСП, у односу на финансијске мере подршке у одабраним државама ЈИЕ и ставова преставника лидерских предузећа, уочена су два проблема и предложене мере за њихово решавање (табела 9).

Табела 9. Предлог унапређења сарадње и финансијских мера подршке МСП за НДШП

Table 9. Proposal of cooperation enhancement and financial support measures for NWFPs-based enterprises

Дефинисани проблем Defined problem	Предлог мера за унапређење Suggestion of improvement measure
1. Неадекватна сарадња са надлежним организацијама	1.1. Унапређење сарадње са министарством надлежним за животну средину
	1.2. Унапређење сарадње са министарством надлежним за шумарство
	1.3. Унапређење сарадње са министарством надлежним за привреду
	1.4. Унапређење сарадње са надлежним агенцијама
	1.5. Унапређење сарадње са надлежним фондовима
2. Потреба за финансијским мерама подршке	2.1. Прилагодити постојеће финансијске мере подршке потребама МСП за НДШП

Предлози мера за унапређење стања су дефинисани на основу анализе институционалних оквира у Србији, ситуације у одабраним државама и ставова испитаника.

У оквиру првог проблема, који се односи на неадекватну сарадњу са надлежним организацијама, дефинисано је пет мера:

1. унапређење сарадње са министарством надлежним за животну средину;
2. унапређење сарадње са министарством надлежним за шумарство;
3. унапређење сарадње са министарством надлежним за привреду;
4. унапређење сарадње са надлежним Агенцијама;
5. унапређење сарадње са надлежним Фондовима.

Свих пет мера је дефинисано на основу ставова испитаника. Наиме, испитаници су указали на недовољну сарадњу МСП за НДШП са министарством надлежним за шумарство и на некавалитетну сарадњу са министарством надлежним за заштиту животне средине. Недовољан број лидерских предузећа има сарадњу са министарством надлежним за привредне и финансијске послове. Такође, исказана је извесна заинтересованост за унапређење сарадње са надлежним министарствима и агенцијама, а само једно предузеће остварује сарадњу са Фондом за развој.

Сарадњу са министарством надлежним за животну средину је потребно унапредити у односу на процедуре за издавање дозвола за сакупљање и извоз НДШП, али и кроз већу едукацију, како запослених у министарству, у циљу разумевања специфичности сектора и реалних потреба МСП за НДШП, тако и власника и запослених у овим предузећима, у смислу бољег упознавања са потребама заштите и очувања биодиверзитета. Унапређење сарадње са министарством надлежним за шумарство се односи, пре свега, на стручно-саветодавну подршку, али и коришћење средства буџетског Фонда за шуме. Потребно је, такође, унапредити и сарадњу са министарством надлежним за привреду, у смислу већег коришћења финансијских мера подршке, које су обезбеђене од стране ове институције.

Сарадњу са надлежним агенцијама и фондовима треба унапредити у смислу већег коришћења услуга које агенције пружају (стручно-техничка подршка) и средстава из фондова.

У оквиру проблема који се односи на потребу за финансијским мерама подршке, дефинисана је једна мера која се односи на прилагођавање финансијских мера подршке потребама МСП за НДШП. Ова мера је дефинисана на основу анализе оквира на нивоу ЕУ и у одабраним државама ЈИЕ и ставова испитаника.

Анализом доступних финансијских мера подршке, уочено је да, на нивоу ЕУ и у Словенији, постоје фондови који су намењени искључиво за унапређење конкурентности сектора пољопривреде и шумарства. Иако сличан фонд постоји и у Србији, МСП за НДШП ова средства недовољно користе. Такође, средства фонда за иновациону делатност су недовољно искоришћена. Финансијска средства, потребна за набавку нове механизације и проширење постојећих капацитета, али и обезбеђење обртних средстава, могу се користити управо из наведених фондова, али их је потребно прилагодити потребама МСП за НДШП.

4. ДИСКУСИЈА

У ситуацији у којој су присутне значајне промене друштва у односу на добра и услуге од шума, потребно је обезбедити оквир јавне политике, чији ће циљеви, стратегије и инструменти бити усаглашени и добро координисани, како би се *„...превазишли сложени проблеми и развила свеобухватна решења, прилагођена принципима одрживог развоја”* (Schmithüsen, F., 2003). У литератури је, међутим, истакнуто да је *„...међусекторски приступ предуслов за одрживи развој друштва”*. При томе, свеобухватни приступ подразумева *„...интеграцију економских, еколошких и друштвених циљева”*. У случају супротстављених интереса, потребно је утврдити *„...у којој мери може доћи до измене политичких решења и прописа или до ког степена допунске мере и/или накнаде могу смањити или неутралисати негативне ефекте политике”* (Schmithüsen, F., 2003).

Преклапање надлежности сектора заштите природе и шумарства је уочено и у истраживању о управљању шумским заштићеним природним добрима у Србији, при чему се истиче да се *„...заједничка међусекторска сарадња поменутих институција манифестује кроз процедуре давања мишљења на планове и развојна документа”* (Грујичић, И. et al., 2008). Предлог за унапређење стања се односи на *„...јасно разграничење надлежности релевантних министарстава (за животну средину и шумарство), тј. опитних и оперативних (шумарских) активности”* (Грујичић, И. et al., 2008).

Претходна истраживања о МСП у шумарству, међутим, указују на недостатак надлежности институција у сектору шумарства у односу на ова предузећа и истичу потребу за међусекторском сарадњом (Ранковић, Н. et al., 2011). Из резултата овде представљеног истраживања се, такође, уочава преклапање надлежности између сектора животне средине, заштите природе, шумарства и МСП, када су у питању финансијске мере подршке

МСП за НДШП. При томе, уочава се да се највећи број мера подршке овим предузећима налази у сектору МСП и да је, из тог разлога, потребна боља координација активности.

Претходна истраживања указују на то да је у многим земљама приметан недостатак директне и индиректне подршке МСП у шумарству. Ако подршка и постоји, „...чест је случај да је она недовољна, али и лоше усмерена” (Masqueen, D., 2007). Такође, раније спроведена истраживања истичу да је један од главних проблема са којим се сусрећу предузећа у шумарству „...отежан приступ кредитима, па се, приликом инвестирања, углавном ослањају на сопствена средства” (Uddin, M. S. et al., 2008). Према Рахману и сарадницима, одрживост ових предузећа, између осталог, зависи од „...континуираног снабдевања сировинама, финансијске подршке и поуздане тражње” (Rahman, Md.H. et al., 2012).

Проучавајући институционалне оквире МСП у шумарству, Ранковић, Н. et al., 2011; наводе да, иако у земљама са „...израженим транзиционим процесима постоји велика потреба за различитим облицима подршке развоју сектора МСП...”, стручне шумарске институције „...ретко имају озбиљнијег удела у тим активностима”. Скоро све надлежности су препуштене другим јавним институцијама, углавном, одговорним за област економије, регионалног развоја и предузетништва, где МСП која делују у сектору шумарства „...можда и не могу да обезбеде адекватан статус у мноштву других, потпуно несродних предузећа” (Ранковић, Н. et al., 2011).

Анализом финансијских мера подршке МСП за НДШП, представљеном у овом истраживању, то је и потврђено. Иако је, у Србији, од стране организација надлежних за секторе шумарства и МСП, предузећима је доступан широк спектар финансијских мера подршке, а већина испитаника, такође, изјавила је да су користили неке од мера намењених развоју МСП, испитаници су, већином, истакли потребу за овом врстом мера подршке. То указује на чињеницу да доступне мере остају, у одређеној мери, неискоришћене, управо из разлога недовољне прилагођености потребама и могућностима МСП за НДШП.

Спровођење дефинисаних мера за унапређење стања, односно координацију послова везаних за унапређење сарадње са надлежним министарствима, агенцијама и фондовима и правилно формулисање и прилагођавање финансијских мера подршке могу се извршити на два начина:

1. у оквиру постојећег система организације институционалних оквира сектора шумарства, ове послове би могла да преузме Управа за шуме;
2. у оквиру предложених измена у систему организације институционалних оквира сектора шумарства, ове послове би могло да преузме стручно тело „Група за МСП”, чије формирање је предложено у оквиру Управе за шуме (Ранковић, Н. et al., 2011) или Агенција за шуме (Нонић, Д., Радосављевић, А., 2008).

У претходним истраживањима је предложено да би стручно тело „група за МСП”, између осталог, обављало и послове који се односе на обезбеђивање „...стручне основе за формирање подстицајних финансијских средстава (...) и усмеравање донација у правцу шумарства и МСП у шумарству”

(Ранковић Н. *et al.*, 2011). Такође, неки од предложених послова Агенције за шуме су „...*послови подршке, и то: (...) организовање мера подршке (...) оснивању и развоју малих и средњих шумарских предузећа*” (Ноњић, Д., Радосављевић, А., 2008). Имајући у виду описане активности, може се закључити да би обе ове организације имале стручне капацитете за преузимање поменутих послова. Без обзира на то да ли би спровођење дефинисаних мера преузела Управа за шуме или нека од новооснованих организација, током вршења ових активности, потребна је блиска сарадња са надлежним институцијама у секторима животне средине, заштите природе и МСП.

Ипак, треба имати у виду да „...*административна координација допуњује успостављање организационе структуре, али не може заменити формалну расподелу надлежности и ресурса међу владиним агенцијама*” (Schmithüsen, F., 2003). Уколико је, за макар једног партнера, створена додатна корист, сматра се да координација добро функционише, односно да је ефикасна „...*ако већина партнера, било у склопу јавне управе или у комбинацији са екстерним интересним групама, може да се ослони на циљеве политике и повеже са позитивним ефектима*” (Schmithüsen, F., 2003). У том смислу, уколико би се спровеле предложене измене институционалних оквира, постојала би обавеза праћења стања у сектору НДШП, у циљу процене ефикасности наведених мера.

На основу анализе (техника „benchmarking”-а) позитивних примера из ЕУ и земаља чланица (Словенија и Хрватска), у којима су МСП за НДШП доступна средства у секторима животне средине и заштите природе, намењена финансирању пројеката одрживог коришћења природних ресурса, истиче се потреба за сарадњом са институцијама у овим секторима и у Србији. Иако у Србији, у овом тренутку, не постоје фондови намењени поменутих секторима, током процеса приступања ЕУ и посебно након тога, ова средства ће бити доступна, па, из тога разлога, надлежне институције и организације морају бити припремљене за њихову реализацију. На овај начин, добром координацијом послова на унапређењу сарадње са министарствима у секторима животне средине и заштите природе, омогућило би се и правилно прилагођавање финансијских мера подршке потребама МСП за НДШП.

Слична је ситуација и када је у питању сектор МСП и предузетништва. Без обзира на начин спровођења предложених мера, потребна је координација активности на унапређењу сарадње за институцијама и организацијама у овом сектору. На тај начин би се омогућило и прилагођавање финансијских мера подршке стварним потребама МСП. Као добар пример, на основу спроведене анализе, издваја се једна од финансијских мера подршке коју омогућава Јавни Фонд за предузетништво Републике Словеније, а која се односи на доделу микрокредита. Надлежне институције у сектору МСП и предузетништва у Србији би могле да формирају сличну меру подршке, која би, уз сарадњу или са Управом за шуме или са стручним телом, односно Агенцијом, понудила микрокредите посебно намењене МСП за НДШП.

Резултати истраживања о ставовима представника МСП за НДШП у односу на сарадњу са надлежним министарствима, када је у питању сектор

заштите животне средине, у Хрватској и Македонији, указују на одређене сличности и разлике у односу на ставове испитаника у Србији. Наиме, већина испитаника у Македонији, али не и у Хрватској, остварује ову сарадњу (Nedanovska, V., 2012; Nedeljković, J. et al., 2013). Како се у Македонији (Nedanovska, V., 2012), Хрватској (Nedeljković, J. et al., 2013) и Србији, ова сарадња, углавном, односи на добијање дозвола за извоз НДШП, узрок наведеним разликама може бити мања извозна оријентисаност МСП за НДШП у Хрватској, у односу на она у Србији и Македонији.

Када је у питању сарадња са министарством надлежним за сектор шумарства, у Хрватској је, како показују резултати поменутог истраживања, слична ситуација као у Србији. Наиме, око $\frac{1}{2}$ анализираних МСП за НДШП, такође, наводи да имају сарадњу са овим министарством (Nedeljković, J. et al., 2013). Са друге стране, резултати истраживања у Македонији, указују на недостатак сарадње, јер се она остварује у само нешто више од $\frac{1}{3}$ анализираних МСП (Nedanovska, V., 2012; Nedeljković, J. et al., 2013). Ипак, представници лидерских предузећа у Србији изјавили су да се ова сарадња, углавном, односи на сектор пољопривреде, с обзиром на то да је у питању исто министарство. Из тог разлога, једна од предложених мера за унапређење стања односи се управо на подстицање сарадње са овим министарством, али у сектору шумарства.

5. ЗАКЉУЧЦИ

На основу анализе резултата истраживања, може се закључити следеће:

- на нивоу ЕУ и у одабраним државама, постоје сличности и разлике у организацији јавног сектора животне средине и заштите природе и шумарства;
- организација јавног сектора МСП на нивоу ЕУ и у одабраним државама је веома слична;
- постоје сличности и разлике у финансијским мерама подршке у свим посматраним секторима на нивоу ЕУ и у одабраним државама;
- сва лидерска предузећа у Србији сарађују са министарством надлежним за животну средину, али мање од $\frac{1}{2}$ испитаника (42,1%) има позитиван став о овој сарадњи;
- око $\frac{1}{2}$ лидерских предузећа (57,9%) сарађује са министарством надлежним за шумарство, а већина (81,8%) има позитиван став о овој сарадњи;
- око $\frac{1}{4}$ лидерских предузећа (26,3%) сарађује са министарством привреде;
- лидерска предузећа остварују и сарадњу са јавним службама, привредним коморама и фондовима;
- сви представници лидерских предузећа сматрају да је потребна већа подршка развоју МСП за НДШП;
- већина лидерских предузећа (73,7%) је користила неке од мера подршке;
- већина представника лидерских предузећа (68,4%) сматра да су за развој МСП за НДШП потребне финансијске мере подршке.

На нивоу ЕУ и у одабраним државама ЈИЕ присутни су органи јавне управе у свим посматраним секторима. У одабраним државама не постоји

разлика у присуству јавних служби у секторима животне средине, заштите природе и МСП. Међутим, постоји разлика у присуству јавне службе у сектору шумарства (јавља се у Словенији и Хрватској). Такође, постоји разлика у присуству јавних предузећа. Наиме, у сектору заштите природе, јавна предузећа су присутна у Црној Гори и Србији, а у сектору шумарства у Хрватској и Црној Гори. Фондови су присутни у сектору заштите животне средине и заштите природе на нивоу ЕУ и у Словенији и Хрватској (земље чланице ЕУ), док то није случај у Црној Гори и Србији. У сектору шумарства, фондови постоје на нивоу ЕУ, у Словенији и Србији.

Финансијске мере подршке су доступне у секторима заштите животне средине и заштите природе (ЕУ, Словенија и Хрватска), шумарства (ЕУ, Словенија и Србија) и МСП и предузетништва (ЕУ и све одабране државе).

У циљу унапређења стања и обезбеђења развоја сектора МСП за НДШП у Србији, потребно је:

- унапредити сарадњу предузећа са органима јавне управе из три кључна сектора (животна средина, шумарство, привреда);
- правилно формулисати финансијске мере подршке и прилагодити их стварним потребама и могућностима МСП за НДШП, уз примену искустава добре праксе на нивоу ЕУ и одабраних држава ЈИЕ;
- спровођење ових активности од стране Управе за шуме или предложеног новооснованог стручног тела или Агенције. Наиме, уколико би послове координације унапређења сарадње са поменутиим институцијама и организацијама и, након тога, формулисања финансијских мера подршке у складу са потребама МСП за НДШП, предузела једна институција, избегло би се тренутно присутно преклапање надлежности.

У наредним истраживањима би требало детаљно изучити ставове представника МСП за НДШП и потребу за нефинансијским мерама подршке. Такође, требало би анализирати и надлежности институција у односу на ову врсту мера подршке, на нивоу ЕУ и у одабраним државама ЈИЕ и Србији. На сличан начин, као и овде, могле би бити дефинисане мере за унапређење нефинансијских мера подршке, намењених сектору шумарства, а посебно МСП за НДШП.

Напомена: *Истраживање је реализовано у оквиру пројекта „Истраживања климатских промена и њиховог утицаја на животну средину - праћење утицаја, адаптација и ублажавање”, подпројекат „Социо-економски развој, ублажавање и адаптација на климатске промене (ев. бр. 43007, ев. бр. под-пројекта 43007/16-ИИИ)” и пројекта „Одрживо газдовање укупним потенцијалима шума у Републици Србији” (ев. бр. 37008-ТР), финансираних од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја.*

ЛИТЕРАТУРА

Babović, J., Raičević, V., Carić, M. (2012): Benchmarking as a function of competitiveness and efficiency in business, *Economics of Agriculture* Volume 59, Number 1, Institute of Agricultural Economics, Belgrade (115-127)

- Davis, K. (2010): Institutions and Economic Performance: An Introduction to the Literature. In: Institutions and Economic Performance (Ed. Davis, K.), The International Library of Critical Writings in Economics 243, Edward Elgar Publishing (1-26) ISBN 978-1843768722
- Гргуревић, Н. (2013): Економска институционализација и конкурентност привреде, У: Лекковић, В. (ред.) Институционалне промене као детерминанта привредног развоја Србије, Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац (151-159)
- Grujičić, I., Jović, D., Nonić, D. (2008): Upravljanje šumskim zaštićenim dobrima u Srbiji, Zaštita prirode br. 60/1-2, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd (49-60)
- Hodgson, G. M. (2006): What Are Institutions?, Journal of Economic Issues 40 (1), Association for Evolutionary Economic (1-25)
- Leftwich, A. (2006): What are institutions?, IPPG Briefing Paper № 1, School of Environment & Development, University of Manchester, Manchester (2)
- Li, Y., Zahra, S. (2012): Formal institutions, culture, and venture capital activity: A cross-country analysis, Journal of Business Venturing, Volume 27, Issue 1, Elsevier Inc., Amsterdam (95-111)
- Macqueen, D. (2007): The role of small and medium forest enterprise associations in reducing poverty, IIED, London
- Милосављевић, С., Радосављевић, И. (2008): Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд
- Nedanovska, V. (2012): Market potential for non-timber forest products in the Republic of Macedonia, Master thesis, INTERNATIONAL Master Program in Forest Policy & Economics, UNIVERSITY of Belgrade, FACULTY of Forestry, Belgrade (98)
- Nedeljković, J., Lovrić, M., Nonić, D., Stojanovska, M., Nedanovska, V., Lovrić, N., Stojanovski, V. (2013): Utjecaj političkih instrumenata na poslovanje sanedravnim šumskim proizvodima u Hrvatskoj, Makedoniji i Srbiji, Šumarski list 9-10, Hrvatsko šumarsko društvo, Zagreb (у штампи)
- Нонић, Д., Радосављевић, А. (2008): Организација јавне шумарске управе и службе и подршка шумарству приватног сектора у Србији. Студија у оквиру међународног пројекта ФАО/УН „Развој сектора шумарства у Србији” (ГЦП/ФРУ/003/ФИН), Београд
- Нонић, Д., Недељковић, Ј., Јовановић, М. (2012): Организација елемената интерногланца снабдевања недрвним шумским производима у Посавско-подунавском шумском подручју. Шумарство 3-4, УШИТС, Београд (83-96)
- North, D. (1994): Economic Performance Through Time, The American Economic Review, Vol. 84, № 3, American Economic Association, Nashville (359-368)
- Pettenella, D., Ciccarese, L., Dragoi, S., Hegedus, A., Hingston, A., Klöhn, S., Matilainen, A., Posavec, S., Thorfinnsson, T. (2006): NWFPS&S marketing: Lessons learned from case studies in Europe, In: Issues affecting enterprise development in the forest sector in Europe (Ed. Niskanen, A.), Research Notes 169, University of Joensuu, Faculty of Forestry, Joensuu (367-403)
- Rahman, Md.H., Fardusi, Most, J., Roy, B., Kamal, Md.M., Uddin, Md.J., Khan, M.A.S.A. (2011): Production, Economics, Employment Generation and Marketing Pattern of Rattan-Based Cottage Enterprises: A Case Study from an Urban Area of North-Eastern Bangladesh, Small-scale Forestry Volume 12, Issue 2, Springer, Berlin (207-221)
- Ранковић, Н., Нонић, Д., Недељковић, Ј. (2011): Институције и њихове надлежности у односу на мала и средња предузећа у шумарству у одабраним земљама Европе и Србији, Шумарство 3-4, УШИТС, Београд
- (1-17) Ранковић, Н., Нонић, Д., Недељковић, Ј., Маринковић, М., Главоњић, П. (2012): Мала и средња предузећа у Тимочком шумском подручју – систем мера подршке и модел организовања. Монографија, Универзитет у Београду-Шумарски факултет, Београд (270)
- Schmithüsen, F. (2003): Understanding Cross-Sectoral Policy Impacts - Policy and Legal Aspects, Forestry Paper 142, FAO, Rome (5-44)
- Солдић-Алексић, Ј., Chroneos Krasavac, B. (2009): Квантитативне технике у истраживању тржишта - Примена SPSS рачунарског пакета, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд (269)

- Steer, L., Sen, K. (2010): Formal and Informal Institutions in a Transition Economy: The Case of Vietnam, World Development, Volume 38, Issue 11, Elsevier Inc., Amsterdam (1603-1615)
- Uddin, M. S., Mukul, S. A., Khan, M. A. S. A., Alamgir, M., Harun, Md. Y., Ala, M. S. (2008): Small-scale Agar (*Aquilaria agallocha* Roxb.) Based Cottage Enterprises in Maulvibazar District of Bangladesh: Production, Marketing and Potential Contribution to Rural Development, Small-scale Forestry 7, Springer, Berlin (139-149)
- Weiss, G., Rametsteiner, E. (2005): The role of innovation systems in non-timber forest products and services development in Central Europe, Economic Studies 1, Vol. 4, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia (23-36)
- (2003/a): Zakon o državnoj upravi, Službeni list Rep. Crne Gore br. 38/03, 22/08 i 42/11, Podgorica
- (2003/b): Zakon o Fondu za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost, Narodne novine Rep. Hrvatske br. 107/03 i 144/12, Zagreb
- (2005): Forest institutions in transitions: Experiences and lessons from Eastern Europe. PROFOR book number 4, The World Bank, Washington (74)
- (2009): Закон о Фонду за заштиту животне средине, Службени гласник Реп. Србије бр. 72/09 и 101/11, Београд
- (2012): Закон о престанку важења Закона о Фонду за заштиту животне средине, Службени гласник Реп. Србије бр. 93/12, Београд
- (2006): Закон о рачуноводству и ревизији, Службени гласник Реп. Србије бр. 46/06, 111/09, 99/11 - др. закони 62/13 - др. закон, Београд
- (2013/a): Закон о рачуноводству, Службени гласник Реп. Србије бр. 62/13, Београд
- (2013/b): Закон о заштити природе, Narodne novine Rep. Hrvatske br. 80/13, Zagreb
- (2004): Закон о заштити животне средине, Службени гласник Реп. Србије бр. 135/04, 36/09, 36/09 - др. закон, 72/09 - др. закони 43/11 - одлука УС, Београд
- (2011/a): IBM SPSS Statistics 20 Core System User's Guide. SPSS Inc., Chicago
- (2011/b): Sklep o o ustanovitvi javnega zavoda Triglavski narodni park, Uradni list Republike Slovenije št. 60/11, Ljubljana
- (2011/c): State of Europe's Forests 2011 - Status and Trends in Sustainable Forest Management in Europe, Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe FOREST EUROPE, Liaison Unit Oslo, Oslo

INSTITUTIONAL FRAMEWORK AND FINANCIAL SUPPORT TO NON-WOOD FOREST PRODUCTS-BASED ENTERPRISES IN EU AND SOUTHEAST EUROPE

*Dragan Nonić
Nenad Ranković
Jelena Nedeljković*

Summary

In the forestry sector, institutional framework comprises all forest policy administration and organisation postulates, as well as forest policy application and implementation. Institutional framework also determines the competence of public and private bodies at different levels. Based on the analysis of the competence of organizations with regard to financial support measures and the attitudes of the representatives of SMEs for NWFPs in Serbia, and based on the comparative analysis of competencies at the level of the European Union (EU) and the selected SEE countries (Slovenia, Croatia, Monte Negro, Serbia), it was possible to recommend the enhancement of the situation in this field. The states were selected based on the similarity of natural characteristics to those in Serbia, and also on account of different levels of cooperation with EU. The objectives of the study were to formulate the institutional frameworks and financial support measures in the sectors significant for the business of SMEs for NWFPs (environment and nature conservation, forestry, SMEs, and entrepreneurship) in the EU and the selected SEE countries. The aim of the study was also to define the attitudes of the representatives of the leading enterprises dealing with NWFPs in Serbia on the cooperation with such institutions and the necessary support measures. The purpose of the research

was to find the possibilities for the improvement of institutional frameworks and to recommend the measures of support to SMEs for NWFPs in Serbia. The subject of the research was the competencies of the institutions and organisations in the mentioned sectors, financial support measures, and the standpoint of the SME representatives on this matter.

The research methods were basic scientific methods of analysis and synthesis and comparative and statistical methods, as general scientific methods. The research techniques were benchmarking and door-to-door survey. The collection of data, using door-to-door surveys, was performed in two phases. The data on 91 SMEs for NWFPs at the level of central Serbia were collected during the first phase in 2011. After that, during the second phase, 19 leading enterprises were selected, based on three types of criteria. Additional surveys were performed with the representatives of the enterprises during 2012 and 2013. During the first phase of data collection, the questionnaire consisted of 65 questions, and during the second phase - of 40 questions. The study analysis included the responses to 6 questions from the questionnaire used in the first phase of the research and 5 questions from the questionnaire used in the second phase, which referred to the attitudes of the representatives of leading enterprises on the cooperation with the institutions and organisations competent for NWFPs (ministries, agencies, chambers, etc.) and support measures. Statistical data were processed using software package SPSS ver. 20.

The study results showed that, at the level of EU and the selected SEE countries, public authority bodies were present in all the study sectors. In the selected countries, there was no difference in the presence of public service in the sectors of environment, nature conservation, and SMEs. However, there was a difference in the incidence of public services in forestry sector (they existed in Slovenia and Croatia). Also, there was a difference in the incidence of public enterprises. Namely, in the nature conservation sector, public enterprises were present in Monte Negro and Serbia, and in forestry sector - in Croatia and Monte Negro. The funds existed in environmental protection and nature conservation sectors at the level of the EU and in Slovenia and Croatia (EU member states), whereas it was not the case in Monte Negro and Serbia. In the forestry sector, the funds were present at the level of the EU, in Slovenia, Croatia, and Serbia.

Financial support measures were available in the sectors of environmental protection and nature conservation (EU, Slovenia and Croatia), forestry (EU, Slovenia and Serbia), and SMEs and entrepreneurship (EU and all the selected states).

All the leading enterprises in Serbia cooperated with the Ministry in charge of environment, but less than ½ of the respondents (42.1%) had a positive attitude about the cooperation. About ½ of leading enterprises (57.9%) cooperated with the Ministry in charge of forestry, and the majority (81.8%) had a positive attitude about the cooperation. About ¼ of leading enterprises (26.3%) cooperated with the Ministry of Economy. Also, the leading enterprises cooperated with public services, chambers of economy and the funds. It should be noted that all the representatives of leading enterprises considered that a greater support was necessary for the development of SMEs for NWFPs. Although the majority of leading enterprises (73.7%) made use of some support measures, most of the representatives of leading enterprises (68.4%) considered that the development of SMEs for NWFPs required the financial support.

In order to improve the situation and ensure the development of the sector of SMEs for NWFPs in Serbia, it is necessary to:

- promote cooperation between enterprises and public authorities in three key sectors (environmental protection, forestry, economy);
- properly formulate financial support measures and adapt them to the real needs and opportunities of SMEs for NWFPs, using the experiences of good practice in the EU and selected SEE countries;
- the implementation of the activities by the Forest Directorate, or the proposed newly established professional body or Agency. Namely, if the coordination tasks of promoting the cooperation with these institutions and organisations and subsequently, the formulation of financial support measures in line with the needs of SMEs for NWFPs, were taken by an institution, the current overlapping of competencies would be avoided.